

Torsdag med THORS

1.12.83

SNUTAR, STINSAR och STIPENDIER är på tapeten i dagens Thors-spalt. Men annars är det ju inte bara ord på S professorn befattar sig med - han välkomnar alla läsarfrågor som rör vårt svenska språk! Brev kan adresseras till Hbl:s redaktion f.v.b.

Ett ord som ganska ofta får felaktiga former är stipendium.

Ordet stipendium är latinskt, men har i svenskan bara denna enda, rent latinska form, obestämd form singularis. Vi säger och skriver därför ett stipendium. De övriga formerna bildas av en något förkortad stam: vi säger stipendier (pluralis, obestämd form). Det heter alltså han fick stipendiet och han har sökt flera stipendier. Bestämd pluralis blir i enlighet med den obestämda pluralen: stipendierna.

Man ser inte sällan en oriktig obestämd singularis: stipendie (Jag ansöker om ett stipendie). Den formen är felaktig, både i tal och skrift. Det rätta är, såsom här sagts, stipendium: "Jag ansöker om ett stipendium".

Som förled i sammansättningar används stipendie-, t.ex. stipendieansökan.

Det finns några andra ord i svenskan som böjs på samma sätt. Vanligast är väl mysterium. Det har de böjda formerna mysteriet, mysterier och mysterierna. Sammansättningsformen mysterie- finns bl.a. i ordet mysteriespel.

Ett ord med en i stort sett likartad böjning är museum, bestämd form museet, pluralis museer och bestämd pluralis museerna. Som förled i sammansättning brukas musei- (egentligen latinsk genitiv singularis), t.ex. museiintendent och museichef.

Helt andra problem berör en läsarfråga: "Jag skulle önska förklaring, hur följande verdagna ord uppstått: snut, stins och fika, fik."

Snut är väsentligen ett rikssvenskt slangord för "polis". Ordet snut förekommer i vissa dialekter i betydelsen "mule, nos". Det finns också som efterled i det allbekanta (också hos oss vanliga) nedsättande ordet dumsnut, som säkrigen har haft betydelse för uppkomsten avsnut som en öknamnsartad beteckning på en polisman.

Stins har uppkommit genom utläsning av förkortningen st.ins. för "stationsinspektor". Från skriften har det kommit in i ledigt tal.

Fika är en slangartad term för "dricka kaffe". Fika förekommer också som substantiv med betydelsen "kaffe" (bestämd form fikat eller fikan). Vanligast bland hithörande ord är troligen fikmed den bestämda formen fiket. Betydelsen är ursprungligen "kafé", men i nutiden kan fik också avse ett "närlingsställe", liksom fika har en viss tendens att avse "smått ätande".

Orden har troligen uppkommit i slangspråk, där man "svängt om stavelserna" i kaffe. En parallell är ett äldre sydfinländskt slangord driffe av kaffe.

Dagens sista fråga gäller vanliga sammansättningar av räkneord såsom fyrtiofem. Det frågas om sådana ord skall uppfattas som fyrtioochfem, med det ursprungliga och utvecklat till bara "å" - eller om man skall fatta sådana räkneord såsom bildade till exv. fyrtio med tillägg av ord för ental, alltså genom att man direkt lägger entalet till tiotalet, som det sker i nutida engelska.

Uppkomsten av de sammansatta räkneorden bör ses så här: tjugo, trettio, fyrtio osv. har fått tillägg med ochplus ental (tre, fyra osv.) På det sättet fick vi exv. trettio och fyra. Det bästa beviset för det är, att äldre svenska ofta sade "ental + och + tiotal", t.ex. "fyra och trettio" (34) och "sex och fyrty" (46). Sedan har räkneorden för tiotal (trettio osv.) börjat användas i en kortare form (tretti osv.), dessutom har och försvunnit: vi har fått former som "trettifyra".

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

8.12.83

ÄR DET 831208 i dag? Nej, helst inte, det är en mycket oklar om än vanlig datumbeteckning i vårt västra grannland, påpekar prof. Thors. Skriv hellre 5. 12. 1983 eller den 5 december 1983.

"I en rikssvensk tidning såg jag nyligen rubriken 'Statens väg är full av potthål'. Ordet potthål förvånade mig. Det är visserligen mycket bekant för mig från min hembygd, men jag har alltid trott att det är en finlandism eller ett hos oss använt dialektord."

Frågeställaren har skickat med en kopia av den aktuella tidningen, som utom artikeln innehåller en bild av en ytterst nedsliten väg.

Det är riktigt att pott, uttalat med å-ljud, är mycket vanligt hos oss i betydelsen "liten vattengöl". Det är dock inte helt okänt i Sverige, men förekommer inte allmänt utan bara i vissa landskap (det betecknas som "provinsiellt" i ordböcker). Formen putt (med u-ljud) är i allmänt bruk i uttrycket gå i putten "misslyckas", som ju också är brukligt i våra trakter.

I betydelsen "göl", "liten vattensamling" brukas puss i Sverige, liksom hos oss.

ten". Med "unionens gentleman" menas herr von Weizsäcker. Den aktuella frågan gäller om det borde heta föreslå honom, inte sig. — Jag håller före, att honom vore det riktiga. Uttrycket "Kohl att föreslå honom" utgör nämligen en mer eller mindre fristående ordgrupp där honom inte är direkt underställt verbet tvingat. Uttrycket motsvarar ett tänkt uttryck "så att han föreslog honom". Sig i satsen skulle avse Kohl. I ordgruppen är subjektet (Kohl) ett annat än satsens subjekt (unionens gentleman). Liknande fall är långt ifrån ovanliga. Den som är intresserad av frågor rörande sig/honom (och sin/hans), kan hänvisas till exv. Wellanders "Riktigt svenska" (senaste upplagan 1973, s. 132 o. följande).

"Det tycks finnas väldigt många sätt att skriva datum. Vilket är bäst, eller vilka? Hur bör man förkorta veckodagarnas namn i olika sammanhang?"

Vad beteckning av datum beträffar, kan t.ex. "den 5 december 1983", "den 5 dec.", 5. 12. 1983 och 5/12 1983 användas. Däremot rekommenderar jag avgjort inte "051283" — tyvärr har ju det motsvarande, men retfullt avvikande 831205 blivit mycket vanligt i Sverige.

Om angivande av veckodagarnas namn skulle jag säga, att det viktigaste är att dagens anges tydligt. Almanackor (både hos oss och i Sverige) kan utan risk använda uppräknings S, M, T, O, T, F, L i en datumlängd — de blir ändå förstådda. I vanliga angivelser är det nödvändigt att skriva med tydliga förkortningar: det är t.ex. helt nödvändigt att skriva "öppet ti, to och lö". Veckodagarnas namn kan man lugnt ange med de två första bokstäverna — dock förkortas onsdag vanligen till onsd.

Upplysningar om förkortningar m.m. finns i "Språknämndens skrivregler", som är utgivna av Svenska språknämnden i Sverige och som utkommit i många upplagor.

Carl-Eric Thors